

Eylül 2020 | Sayı:7

SUUDİ ARABİSTAN'IN KABUK DEĞİŞİMİ ve KÖRFEZ'DEN KRİZ BÖLGELERİNE DEĞİŞEN JEOPOLİTİK

Mehmet BABACAN

2010 yılının Aralık ayında Tunus'ta daha sonra "Arap Baharı" olarak isimlendirilecek halk hareketleri ilk görülmeye başladığında akıllardaki soru bu dalganın Ortadoğu ve Kuzey Afrika (OKA) coğrafyasındaki bütün ülkeleri etkileyip etkilemeyeceği ile bölge genelinde gerçekten radikal bir transformasyon yaratıp yaratmayacağıydı. Yaklaşık 400 milyonluk Arap dünyasının merkezinde yer alan bir ülke oluşu ve bölgenin hâkim inancının kutsal merkezlerine sahip oluşu

ile yüzyıllardır Sünni İslam'ın simgesi haline gelmiş Suud Hanedanı egemenliğindeki Suudi Arabistan, Arap Baharı dalgasını demokrasi, adalet ve ekonomik haklar talebi temelinde gelişen kolektif bir dinamizm olarak değerlendirmek yerine en azından kendi iç/ulusal güvenliğini sağlamak adına yapılacak ufak çaplı reformlarla geçiştirebilecek arızî bir durum olarak görmüştür. Nihayetinde domino etkisiyle yayılan halk hareketleri bağlamında Arap Baharı dalgası bölgedeki devletlerin

hepsini aynı derecede etkilememiş; Libya, Mısır, Suriye, Yemen gibi ülkeler bu dalgadan doğrudan etkilenip rejim değişikliklerine sahne olurken Suudi Arabistan, Umman, Cezayir, Fas gibi devletler dolaylı olarak etkilenmiş ve sadece yerel çapta muhalif gösterilerle baş etmişlerdir.

Arap Baharı ve Suudi Arabistan

Monarşik bir yönetim sistemini benimseyen, “rantiye devlet” konumundaki Suudi Arabistan (resmi adıyla Suudi Arabistan Krallığı), bağımsızlığını kazandığı 1932 yılından bu yana patrimonyal ilişkiler ağı sayesinde Suud ailesi etrafında örgütlenmiş bir saray bürokrasisi ile vergilerden muaf tutularak bu yolla monarşiye sadakati sağlanan halk üzerinde yükselen, ekonomik ve mali yapıyı ise petrol üretiminden sağlanan gelirle ayakta tutan bir siyasal sistem görünümündedir. Arap Baharı sürecinde özellikle Şiilerin yoğun olarak yaşadığı doğu eyaletleri olan Hofuf, Avamiye ve Katif’te 2011 Mart’ında reform istekleriyle gündeme gelen halk hareketlerini bastırarak geleneksel otoritesini koruma eğilimi gösteren Suud Hanedanı, patrimonyal ilişki ağı ekseninde örgütlenmiş toplumsal ve ekonomik yapıyı bu süreçte adeta kalkan olarak kullanmıştır. Teorik olarak petrol üretimden sağlanan gelirin devlet kasasında toplanarak daha sonra nüfusa dağıtıldığı, halkın bu gelire ortak edildiği ve üstüne vergi de alınmadığı bir siyasi sistemde demokratik ve siyasal katılım taleplerinin de doğal olarak çok güçlü dillendirilmeyeceği çıkarılabilir. Ancak pratikte böyle olmamış, hiçbir siyasal partinin bulunmadığı ülkede ilk kez 2011’de ilk siyasi parti olan “Ümmet İslam

Partisi”nin açılmasına izin verilmiş ve akademisyen, siyasal aktivistler ve işadamlarından oluşan kurucu bir gruba sahip partinin ilk açıklaması da “siyasal katılım”, “temsiliyet” ve “kadın hakları” üzerine olmuştur. Biraz da bölge genelindeki muhalif halk hareketlerinin etkisiyle gelişen bu durum istisna olarak kalmamış, aynı yıl gerçekleşen yerel seçimlerde kadınlar da oy kullanmışlardır.

Halk hareketlerinin genellikle dar bir çerçevede kaldığı ve bu yüzden bölgeyi etkisi altına alan radikal devrim hareketlerinden-monarşik bir siyasal sistem olmasına rağmen-az oran da etkilenen ülkelerden biri olan Suudi Arabistan’ın bu husustaki temel önceliği Amerika Birleşik Devletleri’nin (ABD) güvenlik garantilerine dayandığı “rejim güvenliği” ve “toprak bütünlüğü” meseleleri olmuştur. Suud rejimi iç güvenlikle ilgili bir sorun yaşamadığına emin olduktan sonra arızî/geçici olarak değerlendirildiği bölge genelindeki halk hareketlerinin yıllara yayılan uzun bir süre devam etmesi sonucu dış politikasında yeni formüller üretmeye çalışmıştır. Körfez jeopolitiğinde değişmesi muhtemel dengeleri hesap ederek özellikle iç savaş ve çatışmaların gölgesi altında kalan Libya, Suriye ve Yemen ile darbe ve karşı-darbenin birbirini izlediği Mısır’da kendi çıkarları doğrultusunda politikalar uygulamaya başlamıştır. Suudi Arabistan’ın Arap baharı dalgası sonucu isimleri krizlerle anılan ve birer “dünya çatışma bölgesi” haline dönüşmüş Suriye, Libya ve Yemen’de takip ettiği bu politikaların temeli onun Vahhabi-Suudi ittifakına dayanan dinî/mezhepsel temelli rejimiyle yakından ilgili olması yanında rantiye devlet niteliğine, yıllarca “petrol karşılığı güvenlik” denkleminde dayandığı

ABD ile olan ilişkilerine ve Rusya, Çin ve Avrupa Birliği (AB) gibi küresel aktörlerle geliştirdiği ilişkilere bağlı olmuştur.

Suud Rejiminin Libya, Suriye, Mısır ve Yemen Politikaları: Körfez'den Kriz Bölgeleri Politikalarına Bakış

Esasında “Arap Baharı” 2011 itibariyle Suud rejiminde ulusal güvenlik odaklı bir sorun olarak görülüp halledildikten sonra peşi sıra bütün bölge ülkelerini etkileyen bu muazzam dalganın ortaya çıkardığı tehdit ve fırsatlara yoğunlaşmıştır. Ayrıca bu dönemde petrole bağımlılıktan büyük ölçüde kurtulan güçlü ortak ABD ile olan ilişkiler soğumaya başlamış, özellikle Obama döneminde dikkatini Ortadoğu'dan çok yükselen güç Çin nedeniyle Asya-Pasifik bölgesine kaydıran ABD için “Pivot Asya” doktrini öne çıkarmaya başlamıştır. Keza ABD son dönemde uyguladığı inzivacı politikalar ve İran ambargosu konusunda verdiği tavizler nedeniyle Suud rejimi nezdinde güvenilirliğini kaybetmiştir. Bu meyanda Suudi Arabistan dış politikası da bu zeminde değişime uğrayarak Rusya, Çin gibi aktörlerle ittifak arayışı içerisine girmiş, nihayetinde ABD'nin Ortadoğu'dan çekilmesi ihtimaline karşılık onun bıraktığı boşluğu doldurmaya aday olarak Çin'le yakınlaşan Suudi Arabistan satmak istediği petrol için de güçlü bir müşteri bulmuştur. Öteden beri devam eden ticari ilişkiler temelinde 2008'de 32 milyar dolara erişen Çin-Suudi Arabistan ticaret hacmi neticesinde Suudi Arabistan, Çin'in Batı Asya'daki en büyük ekonomik ve ticari partneri olmuş, buna mukabil Suudi Arabistan'ın Çin'deki yatırımları da sayıca artmıştır. Bunun yanında Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) Kuşak Yol Girişimi kapsamında Suudi Arabistan, stratejik ve ekonomik olarak önemli bir noktayı işgal etmektedir. Suudi Arabistan bölgede aynı

oranda ilerleyen ÇHC-İran ilişkilerini dengelemek istemekte ve bu nedenle de en az İran kadar Çin ile ilişkilerini geliştirmek istemektedir. Çin ile Suudi Arabistan'ın benzer otoriter yönetimlere sahip olmaları ilişkileri geliştiren teşvik edici bir unsurken Ortadoğu'daki bütün askeri ve güvenlik sistemini denetimi altında bulunduran ABD'nin bölgede halen devam eden ve etkisi hissedilen varlığı altında bu yakınlaşmanın nasıl sağlanacağı büyük resimdeki en önemli sorudur.

Asırlardır süregelen ABD hamiliğinin zayıflamasıyla yeni dış politika formülasyonlarına yönelen Suudi Arabistan, Arap baharı kapsamında çatışma ve vekâlet savaşlarına sahne olan ülkelerde doğrudan ve dolaylı yollarla etkili olmaya çalışmıştır. Mısır'daki İhvan yönetimini temsil ettiği Vahhabi anlayışına bir tehdit unsuru olarak gören ve Sünni İslam'ın temsilciliği rolünü kaptırmak istemeyen Suud rejimi kendisini dışarıda bırakan Mısır-Katar-Türkiye eksenli bir Sünni bloğuna kesin olarak karşı çıkmış ve Mursi'yi deviren darbe hareketine açıkça destek vermiştir. İhvan-ı Müslimin (Müslüman Kardeşler) hareketinin kendi ülkesindeki faaliyetlerine dahi tahammül edemeyen Suud rejimi bu harekete karşı otoriter tedbirler almaktan da çekinmemiştir. Keza Libya'da Kaddafi sonrasında İhvan hareketi benzeri bir oluşumun siyasal sisteme hakim olmasını çıkarlarına aykırı bulan Suud Krallığı Mısır'dakine benzer bir biçimde Türkiye ve Katar'ın aksine, Mısır ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ile birlikte Ulusal Mutabakat Hükümeti'ne (UMH) karşı çarpışan General Halife Hafter'e silah, mühimmat ve finans desteği sağlamıştır. Irak'ın işgaliyle bu bölgede etkisini artıran Şii nüfuzunu kırmak için ABD ile sürekli temas halinde iken, İran'ın bu defa Husiler

üzerinden etkin olmaya çalıştığı Yemen'e askeri bir operasyon (Kararlılık Fırtınası) düzenleyen Suud Rejimi ülkenin eski Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Sadi'ye de tedavi ve barınma için kapılarını açmıştır. Coğrafi olarak kendisine uzak bir noktada bulunmasına rağmen Suriye'de de etkinlik göstermeye çalışan Suud rejiminin buradaki amacı ise Lübnan Hizbullahından destek gören ve İran'ın da yine açıkça desteklediği Nusayri Esad rejiminin yıkılmasını sağlamaktır. Bu amaca ulaşmak için Suriye'deki muhaliflere destek veren krallık rejimi, Suriye'yi İran'ın etki alanından uzaklaştırmaya uğraşmıştır. Bunu tam olarak başaramadığını gören Suud rejimi bu defa tek çatı altında topladığı muhalifler eliyle ve Suriye'de Suud askerleri konuşlandırmak suretiyle iç savaşın İran açısından maliyetini artırmaya çalışmıştır.

Diğer yandan Yemen'deki yönetimin sarsılarak ülkenin bir iç savaşa sürüklenmesi, 2003-ABD işgalinden itibaren Irak'ın parçalanmış ve merkezi otoriteden yoksun bir devlet görünümü alması, Bahreyn'deki isyanlar sonucu Suudi müteffiki el-Hadi rejiminin zor günler geçirmesi nedeniyle Körfez'de bir güç boşluğu ortaya çıkmış, bu da Suud rejiminin nispi güç artışı yaşamasına ve güvenlik çeşitlendirmesi denilen politikalar takip etmesine yol açmıştır. Yukarıda da belirttiğimiz üzere Arap Baharı'nın uzun vadede tehditler ve fırsatlar doğurduğu bir ortamda tehditlerle mücadele ederken fırsatlardan da yararlanmak isteyen Suud rejimi, Mısır'ın içine düştüğü karışıklık bağlamında Kızıldeniz'de, Yemen, Irak ve Bahreyn çerçevesinde düşünüldüğünde ise Körfez'de ortaya çıkan malûm güç boşluğunu doldurmak için harekete geçmiş, Rusya, Çin, İngiltere, Fransa,

Hindistan ve Pakistan ile kapsamlı silah alımı ve savunma anlaşmaları imzalamış, üstelik bu yolla silah ve savunma alanlarında ABD'ye olan bağımlılığını da azaltmıştır. Rusya'dan S-400 hava savunma sistemi, Çin'den ise uzun menzilli balistik füzeler satın alan Suudi Arabistan dış politikasında yeni bir formülasyon olan ve az yukarıda da ifade ettiğimiz "güvenlik çeşitlendirmesi" politikasını da böylelikle uygulamaya koymuş olmaktadır.

Suudi Arabistan'ın bölgesel güvenlik ağlarına liderlik ederek bölge jeopolitiğinde önemli bir rol oynama çabaları ise askerî birer oluşum olarak ön plana çıkan Körfez Kalkan Gücü, İslam Ordusu ve Arap Gücü/NATO'su projeleriyle gündeme gelmiştir. Suudi Arabistan'ın yeni dış politikasındaki sertlik yanlısı tutumu yansıtan bu oluşumlardan bir kısmı hayata geçirilmiş olup her üçü de Suud rejiminin girişimleriyle meydana getirilmiştir. Özellikle merkezi Riyad olacak İslam Ordusu girişiminin IŞİD başta olmak üzere Ortadoğu'daki tüm terör örgütleriyle mücadele ederek bölgedeki terör tehdidin ortadan kaldırmasını hedeflediği ifade edilmiştir. Suud rejiminin bölgesel bir aktör olarak ABD garantilerine dayalı itidalli ve yumuşak güç kavramına vurgu yapan dış politika anlayışından vazgeçerek daha sert ve askeri yönü öne çıkan, kendi güvenlik ve savunmasını bizzat üzerine alan ve güvenlik konusundaki alternatifleri öne çıkararak güvenlik çeşitlendirmesi sağlayan bir dış politikayı benimsediği görülmektedir. Ancak burada öne çıkan en önemli problem oldukça maliyetli olduğu bilinen savunma harcamalarının altından Suud ekonomisinin nasıl kalkacağıdır. Son düzlemde tüm dünyayı etkileyen Covid-19 salgınının körfez monarşileri üzerinde yarattığı olumsuz durum ve petrol

gelirlerinin düşmesi ile bu ülkelerin yaşadıkları gelir kaybı ortadadır. Bunun yanında son yıllarda Suudi Arabistan'ın artan nüfus (35 milyon) ve sonuna gelinen rantıye devlet uygulaması nedeniyle çetin bir sınavla karşı karşıya kaldığı bilinmektedir. Otoriter monarşik yapısı nedeniyle endüstrileşme imkânlarının kısıtlı olduğu ve petrol üretimi dışındaki sanayiinin pek gelişmediği ülkede ekonomide gelecekte üzerinde durulması gereken en önemli başlık olacaktır.

Muhammed bin Selman ve Suudi Arabistan'da Kabuk Değişimi

Suudi Arabistan'da Veliht Prens Muhammed bin Selman ile birlikte bir kabuk değişimi yaşandığına şahit olmaktayız. Başta kadının statüsü ve siyasal katılım konuları olmak üzere toplumu modernleştirme çabaları içine giren Selman "ılımlı İslamın" savunucusu ve öncüsü olacaklarını ifade etmektedir. Bunun en önemli sebebi ise iç politik ve ekonomik durumdur. Yukarıda da ifade edildiği üzere petrol dışı gelirlerini çeşitlendirmeye çalışan, rantıye devlet uygulamalarının sonuna gelen ve ekonomik olarak dönüştürülmesi gereken bir sistemle yönetilen ülkede yeni bir meşruiyet zemini aranmaktadır ve bu nedenle de geleneksel ve kısıtlayıcı Vehhabi anlayışından kurtulmak gerekmektedir. Ayrıca Libya, Suriye, Mısır ve Yemen gibi ülkeler üzerindeki müdahalesi irrasyonel bulunan Suud rejimi keza Cemal Kaşıkçı cinayetiyle büyük bir itibar kaybı yaşamıştır. Bunun yanında ARAMCO saldırıları esnasında ABD'nin savunma şemsiyesinin Suudi Arabistan'ı koruyamadığı anlaşılmıştır. Veliht Prens Muhammed bin Selman yukarıda verilen örnekler bağlamında oluşturmaya çalıştığı dış politikasını bir çerçeveye oturtmaya

çalışmaktadır. Hem iç hem de dış politikada sosyal ve ekonomik dönüşüme el verecek bir meşruiyet arayışında olan ülke Vehhabi anlayışını artık devlet üzerinde bir kambur olarak görmeye başlamıştır. Suudi Arabistan'daki kabuk değişimini bu şekilde okumak daha doğru olacaktır.

Sonuç Yerine: Suudi Arabistan'dan Bölgesel Bir Güç Olur mu?

Suudi Arabistan'ın özellikle Arap Baharı sonrasında farklılaşan dış politika anlayışına baktığımızda ABD garantörlüğüne dayanan geleneksel güvenlik anlayışının terk edildiğini, Libya, Suriye ve Yemen Krizlerine doğrudan müdahale etmeye çalışan daha saldırgan ve realist bir müdahaleci tavrın benimsendiğini görmekteyiz. Özellikle Veliht Prens Abdullah b. Selman'ın kişiliğinde belirginleşen, iç politikada da kadınlara seçme hakkı verilmesi ve toplumsal hayatın modernleştirilmesi gibi Vehhabi anlayışın terkedilişi şeklinde yorumlanan uygulamalarla kendini gösteren bu dönüşümün Ortadoğu alt-sistemindeki yansımaları şimdilik sınırlı kalmıştır. Bölge ülkelerinin Suudi Arabistan'dan kaynaklı kuvvetli bir tehdit algılamalarının bulunduğunu söylemek güçtür. Son yıllarda ABD'ye olan bağımlılığın azaltılarak Çin, Rusya, AB, Hindistan gibi küresel ve bölgesel aktörlerle yapılan silah anlaşmalarının bu algı düzeyine bir katkısı olmamıştır. Çünkü Suudi Arabistan yıllardır ABD'ye sattığı petrol karşısında önemli miktarda silah almaktadır. Suud rejiminin silahlanması bir güvenlik ikilemi yaratmaktan çok petrodolar sisteminin işleyişine katkı sağlayarak dolarizasyon şeklinde özetlenen dünya ekonomik sisteminde doların rezerv para işlevini hızlandırmıştır. İkincisi Suudi

Arabistan'daki Batı ve ABD etkisi hâlâ güçlü boyuttadır ve diğer ülkelerle yapılan silah anlaşmalarının pek bir önemi yoktur çünkü Suudi Arabistan'ın askerî, ekonomik ve siyasî altyapısı ABD öncülüğündeki Batı ülkeleriyle (İngiltere, Fransa vb.) bütünleşik durumdadır. Bölgesel bir güç olmanın şartlarından olan yeterli maddî ve soyut kaynaklara sahip olma kriteri bakımından da Suudi Arabistan'ın yeterli olduğunu söyleyemeyiz. Nitekim Suudi Arabistan'ın bölgenin temel meselelerini (Arap-İsrail Savaşı, Suriye ve Yemen Krizi gibi) kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirme noktasında da kabiliyeti oldukça sınırlı görülmektedir. Bütün bunlara bağlı olarak Ortadoğu bölgesinde Suudi Arabistan'ın bu yönde bir iddiası bulunmasına rağmen bölgesel bir güç olmadığını söyleyebiliriz.

REFERANSLAR

Acar, Necmettin. "Arap Baharı Sürecinde Ortadoğu'da Güvenlik ve Dış Politika: Suudi Arabistan Örneği". *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 8 / 2 (Aralık 2018): 139-171.

Gökçe, Emrah Utku . "Suudi Arabistan'da Arap Baharını Engelleyen İç Dinamikler". *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 0 / 2 (Mayıs 2016): 41-73.

Özev, Hilmi. "Suudi Arabistan'da Siyasal ve Toplumsal Dönüşüm ve Meşruiyet Krizi", *Ortadoğu Analiz*, 11/93 (Mayıs-Haziran 2020): 72-75.

Özev, Hilmi. "Son Dönem Suudi Arabistan-Çin İlişkileri", *Ortadoğu Analiz*, 11/94 (Temmuz-Ağustos 2020): 76-79.

Sarı, Buğra. "Bölgesel Güçler", *Ortadoğu: Aktörler, Unsurlar, Sistemler*, ed. Mehmet Şahin, Kopernik Yayınları, (İstanbul, 2019): 153-160.

Suudi Arabistan Nüfusu 2020 itibariyle; 34,813,871 kişidir. Worldometer <https://www.worldometers.info/world-population/population-by-country/> Erişim: 06.09.2020

" Suudi Arabistan Siyasetinde Yaşanan Dönüşüm ve Körfez'in Geleceği" SETA, 24.02.2018

<https://www.worldometers.info/world-population/population-by-country/> Erişim: 06.09.2020

DİPLOMATİK İLİŞKİLER ve POLİTİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
CENTER for DIPLOMATIC AFFAIRS and POLITICAL STUDIES

+90 216 310 30 40 info@dipam.org

+90 216 310 30 50 www.dipam.org

Murat Reis Mahallesi Gazi Caddesi No:69
Üsküdar/İstanbul

YAZAR HAKKINDA

Mehmet BABACAN, lisans öğrenimini Sakarya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde, yüksek lisans öğrenimini ise Mustafa Kemal Üniversitesi Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalında tamamlamıştır. Uludağ Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalında Doktora öğrenimine devam eden BABACAN, Ortadoğu Çalışmaları, Kudüs ve Filistin Çalışmaları, İsrail-Filistin ilişkileri ve Irak konularında araştırma ve yayın yapmaktadır. Evli ve 1 çocuk babası olan BABACAN, iyi düzeyde İngilizce bilmektedir.